

OHROŽENÁ KRAJINA POHLEDEM 19. STOLETÍ

Doc. PhDr. Marie Macková, Ph.D.

Ústav historických věd FF Univerzita Pardubice

OHROŽUJE KRAJINA ČLOVĚKA NEBO ČLOVĚK KRAJINU ?

- - v průběhu doby se pohled na tuto otázku měnil, což se týká i dlouhého 19. století (je možné analyzovat to, o čem se zachovaly informace)
- - na začátku 19. století je člověk (společnost) stále ještě tím „slabším“: tak to bylo (s drobnými výjimkami) v minulosti
- - během tohoto století se poměr obracel (modernizace, průmyslová revoluce)
- - lidé hledali možnost snadnějšího a bezpečnějšího života v technologiích a inovacích, které mj. měnily krajinu (obrana člověka i využití ve prospěch člověka, někdy paralelně)
- - až na drobné výjimky to nebylo považováno za škodlivé ani nebezpečné
- - co považoval člověk v českých zemích 19. za ohrožení krajiny?

BOJIŠTĚ

- - v době kabinetních válek byla devastace krajiny v místech bojů vlastně velmi krátkodobou záležitostí
- - koaliční a Napoleonské války vrhly do krajiny takové množství lidí, zvířat a techniky, že se ohrožením staly už pouhé přesuny
- - bitevní pole se několikanásobně zvětšila a přinesla zkázu všemu, co se tam nacházelo
- - totéž platí pro velká bojiště 19. století v českých zemích (Slavkov, Trutnov, Hradec Králové): bylo třeba raněné odvézt do bezpečí, mrtvé pohřbít, obnovit lidská obydlí: krajina nebyla zdevastovaná zásadně a nevratně

KOMUNIKACE

- - silnice (průchody velkého množství lidí, zvířat, povozů) – už od Napoleonských válek, během války 1866 problém zvětšovali uprchlíci z řad civilistů
- - tam, kde se křížily pochodové trasy vojsk došlo k naprostému poškození existujících cest a mostů a jejich nejbližšího okolí (bylo zaznamenáno z důvodu nutných oprav a tím nákladů vrchnosti)
- - výstavba silnic byla považována za brutální zásah do krajiny: aleje kolem okresních silnic měly mít ekonomický přínos, ale především měly otupit nezvyklost přímé linie
- - železnice byla trasována cestou nejmenšího odporu, na rozdíl od silnic se námitky pro zásadní zásah do krajiny prakticky nevyskytují

VODA

- - spory o vodu byly časté i v průběhu 19. století, měly však většinou ekonomický základ, voda byla stále důležitou hnací silou nejenom pro mlýny a pily
- - meliorace byly považovány za jednoznačně kladný zásah člověka (družstva)
- - na konci období první přehrady jako obrana před povodněmi
- - oblasti kolem řek, ještě v Josefínském katastru popsané jako „*vodou každoročně zaplavované*“, byly postupně vysušovány a zastavěny, někdy dokonce obytnou zástavbou
- - na druhou stranu: objevují se nařízení o čistotě vody v řekách (znečišťovaly především továrny)

TOVÁRNY

- - musely být, alespoň v přiměřené vzdálenosti, součástí obytné zástavby
- - zpočátku byly vnímány jako problém: ohrožovaly mravní stabilitu dělnictva, kolem nich se šířila kriminalita, velmi zřídka zaznělo, že hyzdí vzhled předměstí či městské periferie
- - následně převážila vlídnější hodnocení: příležitost k výdělku, zklidnění sociální situace, častěji se začal objevovat argument nepatřičnosti tovární architektury v městské zástavbě
- - na konci 19. století byly některé (prosperující) továrny obklopovány „zahradami“, skutečně parkově upravenými plochami, velkými podle aktuální prostorové situace (první světová válka je změnila v zelinářské zahrady)

TĚŽBA SUROVIN

- - v důsledku všeobecného rozvoje technologií a stoupající spotřeby se neustále rozšiřuje těžba surovin
- - ke všem v minulosti těženým se přidává uhlí (velké objemy, doprava na velké vzdálenosti)
- - umí zásadně proměnit krajinu, včetně kulturní
- - společnost v konečném důsledku preferuje zisk (příklad: Kunětická hora)

ZÁVĚR

- - nic z uvedeného nebylo vnímáno jako výrazně negativní, pokud to sloužilo k bohatšímu životu lidí
- - všeobecné okouzlení možnostmi lidského ducha a vynalézavosti věřilo v úspěch lidstva, především ve druhé polovině 19. století
- - pokud se vyskytly výtky, pak souvisely spíš s nedbalostí nebo nedůsledností: rybník měl být rybníkem, ne blátivou louží; řeka pod textilkou měla být čistá, ne barevná podle aktuální výroby; kámen se měl těžit v místě, kde ho bylo zapotřebí (i kdyby hrad na kopci měl spadnout), ne putovat mnoho kilometrů mezi těžbou a spotřebou; ...
- - **19. století mělo prostředky k tomu, aby položilo základy devastace krajiny, ale ještě nemělo sílu tento proces dovést do finále, a proto otázku ve většině případů nepovažovalo za zásadní**

ZDROJE

- Hans Christian Andersen, *Bericht einer Reise in die Sächsische Schweiz*, Frankfurt am Main 2001.
- Milan Hlavačka a kol., *České země v 19. století*, Praha 2014 – 2016
- Marie Macková, *Panství Králíky v první polovině 19. století optikou správy rodinného fideikomisu hrabat Althannů*, *Východočeský sborník historický*, 40, 2021, s. 79–118.
- Marie Macková, *Šlechtický fideikomis v Čechách 19. století (na příkladu hrabat z Althannu)*, *Theatrum historiae*, 28, 2021, s. 125–156.
- Marie Macková, *Josefský katastr – obraz krajiny vytvořený slovem*, in: *Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech*, Praha 2016, s. 164-170.